

ANKARA ANTLAŞMASI'NIN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE TARTIŞILMASI

DISCUSSION OF THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY FOR ANKARA TREATY

Mustafa Yahya Metintaş¹

Özet

Birinci Dünya Savaşı'ndaki Arap İsyanının liderlerinden biri olan Hicaz Emir'i Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal bugünkü Suriye coğrafyasında bir Arap krallığının kurulması ve bu devletin Kralı olabilmek için büyük bir mücadele sergilemiştir. Ancak Emir Faysal'ın çabaları İngiltere ve Fransa'nın Sömürgecilik niyetleri ile çakışmıştır. Emir Faysal bütün çabalarına rağmen Fransızlara yenilerek Suriye coğrafyasını terk etmek zorunda kalmıştır.

İngiltere ve Fransa'nın ortak çalışmaları ile bu ülkelerin Suriye, Filistin ve Lübnan mandaları 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti Konseyinde resmen tanındı. Manda yasasının yürürlüğe girme tarihi 29 Eylül 1923 olup, bu tarih sonrasında Fransızlar Suriye'ye tamamen hâkim oldular.

Fransızlar sadece Suriye coğrafyasını değil Güney Anadolu'nun büyük kısmını da sömürgeleştirmek niyetinde idiler. Milli Mücadele sırasında Adana, Antep, Maraş, Urfa gibi bölgelerde Fransızlara karşı yoğun bir mücadele sergilenmiş ve Fransızlara bu bölgede tutunamayacakları kabul ettirilmiştir.

20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye Fransa'yı Anadolu'da işgal altında bulunan toprakların büyük kısmının boşaltılması konusunda ikna etmiş, karşısındaki İtilaf Devletleri bloğunu bölmüş ve güçlü bir Avrupa devleti olan Fransa'nın desteğini elde etmiştir.

Özellikle sınırlar açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi için Ankara Anlaşması tatmin edici bulunmamış ama genel olarak Meclis üyelerinin çoğunluğu için o zaman ki şartlar çerçevesinde elde edilebileceklerin en iyisi olarak değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara Antlaşması

¹ Dr. Öğr. Üy., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Abstract

Emir Faisal, the son of Sharif Hussein, , one of the leaders of the Arab Revolt in the First World War, demonstrated a great struggle to establish an Arab kingdom in Syria and to be King of this state. However, Emir Faisal's efforts coincided with the colonization intentions of Britain and France. Emir Faisal, despite all his efforts, was forced to defeat the French and abandon the geography of Syria.

On July 24, 1922, the joint efforts of Britain and France and the mandates of Syria, Palestine and Lebanon were officially recognized in the Council of the League of Nations. The enactment date of the mandate law is 29 September 1923, after which the French dominated Syria completely.

The French did not only intend to colonize the Syrian geography but also most of southern Anatolia. During the Turkish War of Independence, In the regions such as Adana, Antep, Maraş and Urfa, there was an intense struggle against the French and The French understood that they could not hold this area.

20 October 1921 by the Ankara Agreement signed between Turkey and France. With this agreement France agreed to withdraw from the occupied areas in Anatolia. Turkey has gained the support of France with this deal.

For the TBMM were not satisfactory Ankara Agreement, especially in terms of borders. But, for the majority of the members of the TBMM, the agreement was accepted as the best according to the conditions of that time period.

Key Words: Grand National Assembly of Turkey, Turkish War of Independence, Ankara Treaty

Giriş

Ankara Anlaşması'nın (20 Ekim 1921) imzalanmasına giden yol Güney Anadolu'da Fransızlara karşı Kuvayı Milliye'nin elde ettiği zaferlerle başladı. Fransız işgal güçlerine karşı Adana, Mersin, Tarsus, İslahiye ve Silifke de oluşturulan Kuvayı Milliye güçleri düzenli ordunun da desteği ile Fransızlara karşı çok sert bir direniş gösterdiler. Maraş, Urfa ve Antep te her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği çatışmalar söz konusu oldu. Özellikle Kuvayı Milliye'nin düzenli ordu tarafından desteklenmesi sonrasında, Fransızlara karşı bölgede Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hâkimiyeti giderek alan kazandı ve Fransızlar güney illerimizde hâkimiyetlerini TBMM'ye kabul ettiremeyeceklerini yavaş yavaş anladılar.

Olayların güney illerimizde bu şekilde gelişmesi ve aynı zamanda Batı Cephesi'nde Yunan ordusuna karşı elde edilen başarılar, Fransızların Türkiye Büyük Millet Meclisi ile gizlice barış amaçlı görüşmelere başlamasına yol açtı. Müzakere süreci 1920 Mayıs'ında başladı ve gizli tutuldu. Ankara'ya gelen bir Fransız heyeti ile 10 Mayıs 1920'de başlamak üzere yirmi günlük geçici bir ateşkes anlaşması imzalandı.² Müzakerelerin başlaması ve Ateşkes Anlaşması'nın imzalanması aynı zamanda Fransa hükümetinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Türk milletinin meşru temsilcisi sayması anlamına geliyordu. Oysa Mayıs 1920'ye kadar Fransızlar tüm temaslarını İstanbul hükümeti ile kurmuşlardı. Ama bu aşamada asıl alıp müzakere etmeleri ve anlaşmaları gereken tarafın Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu anlamış görünüyordular. Şüphesiz bu Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde önemli bir siyasi başarı idi. Bu müzakere sürecinin başlaması ile İtilaf Devletleri arasında gerçekleşen çatlak giderek genişleyecek ve 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nın imzalanmasıyla Fransa itilaf Devletlerinden kopacaktır. Ancak Mayıs 1920, Türk milli mücadelesi açısından oldukça erken bir tarihtir. Fransızlarla başlayan müzakereler ilk etapta olumlu sonuçlar vermez.

Görüşmeler sırasında Fransızlardan Misakı Milli sınırları içinde bulunan bölgelerin tümünün boşaltılması istenir tabii bu istek olumlu karşılanmaz dolayısıyla ateşkes bir barış anlaşmasına dönüşmez. Bu arada Batı Cephesi'nde elde edilen ikinci İnönü zaferi sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti resmen Londra Konferansı'na davet edilir. Bu durum Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İtilaf Devletleri nezdinde bir siyasi ve askeri taraf olarak kabul edilmesi açısından önemli bir gelişmedir. Bu şartlar altında İtilaf Devletleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin temsilcileri de dinlemek onların da görüşlerini almak gereğini duymaktadırlar.³

Ne yazık ki Londra Konferansı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin diplomatik açıdan çok hazırlıklı olmadığı bir platform olmuştur. Her ne kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, konferans sırasında Misakı Milli Barış planını tüm dünya kamuoyu önünde tanıtmak ve savunmak imkânı bulsa da, sonuç itibarıyla konferanstan tanıtım ve propaganda dışında bir kazanç elde edilememiştir.

Bunun yanında atılan bazı hatalı adımlar da göze çarpmaktadır. TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Londra Konferansı sırasında Yunanistan'ı yalnız bırakmak amacıyla İtilaf Devletleri temsilcileriyle ayrı ayrı görüşmeler yapmış ve bazı ikili anlaşmalar

² Taha Toros, **Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova**, Ankara 2001, s. 161.

³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**.

imzalamıştır⁴. Ancak bu anlaşmaları yaparken TBMM'den herhangi bir talimat almadan hareket etmiş, bu nedenle de Ankara'ya dönünce ağır bir şekilde eleştirilmiş ve istifa etmek zorunda kalmıştır. İmzaladığı anlaşmalar da TBMM tarafından misakı milliye aykırı olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Bekir Sami Bey'in Londra'da yaptığı anlaşmalarda ciddi sorunlar vardır. Örneğin 11 Mart 1921 tarihinde Fransızlarla imzaladığı anlaşma, Suriye sınırıyla ilgili Sevr Anlaşmasının tadili niteliğinde hükümler içeriyordu. Buna göre; Türkiye – Suriye sınırı İskenderun Körfezi'nden Payas⁵ kazasının hemen güneyindeki bir noktadan başlayarak Meydan-ı Ekbez'e⁶ ulaşacak ancak Meydan-ı Ekbez Suriye'de kalacak; buradan Kilis'e ulaşacak Kilis'i Türkiye'ye bırakacak şekilde Güneydoğuya yönelecek, Suriye sınırı içinde kalacak Çobanbey kasabası ve istasyonundan itibaren demiryolunu takip ederek Nusaybin'e ve Dicle Nehri'ni takip ederek Cizre'ye⁷ ulaşacaktı. Nusaybin Türkiye'de Cizre Suriye'de kalıyordu⁸.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının Batı Cephesi'nde, 21 Mart 3 Nisan tarihleri arasında gerçekleşen İkinci İnönü Savaşı'nda Yunan ilerleyişini bir kez daha durdurması, Ankara'daki Hükümetin pozisyonunu İtilaf Devletleri karşısında biraz daha güçlendirmiştir. Bu dönemde aynı zamanda Müdafaa-i Milliye Vekili olarak görev yapan Fevzi Paşa (Çakmak), vekâleten Hariciye Vekilliği görevini de yürütmektedir. Fevzi Paşa'nın yönlendirmesi ile TBMM hükümeti, 1921 Mayıs'ında Dışişleri Bakanlığı görevlisi Münir Beyi Fransızlarla başlayan müzakereleri sürdürmek üzere en azından aradaki bağın kopuşunu engellemek için Fransızların Anadolu'daki ana karargâhının bulunduğu Adana'ya göndermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de Fransa'nın da çıkarları iki taraf arasındaki müzakerelerin sürmesinden yana idi.

Münir Bey Adana'ya giderken yanında iki taraf arasında anlaşmazlığa yol açan Suriye sınırı ile ilgili Fransızları tatmin edeceği düşünülen bazı teklifler götürüyordu. Münir Bey'in elindeki plana göre Türkiye ile Fransa mandası altındaki Suriye arasındaki sınır İskenderun Körfezi'nde bugünkü İskenderun şehir merkezinin kuzeyinde bulunan Sarıseki Kasabasından başlayacak Afrin, el Bab ve Münbiç Türkiye'de kalmak şartıyla Halep'in kuzeyinden geçecek

⁴ İzzet Öztoprak, "II. İnönü Savaşı Sonrasında İç Siyasi Durum ve Ankara'da Hükümet Değişikliği", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt XIV, Sayı 42, Kasım 1998, s.1085, Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", **Akademik Bakış**, Cilt 3, Sayı 5, Kış 2009, s. 142-143.

⁵ Bugün Hatay Dörtyol ilçesi sınırları içinde.

⁶ Bugün Suriye sınırı içinde.

⁷ O zamanki ifade ile Cezire-i İbn-i Ömer.

⁸ Yavuz Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri, Arşiv Belgeleri Açısından (1919 – 1922)**, TTK Yay. Ankara 1994, s. 114 – 117.

ve Fırat nehrine ulaşacaktı. Fırat'ın doğusunda Caber Kalesi ve Rakka'yı⁹ da içine alarak, Hasekinin güneyinden geçtikten sonra Sincar dağları civarında Telafer'e (Türkmeneli) oradan da Irak sınırına yani "Musul'a ulaşacaktı. Bu teklifte, Bekir Sami Bey'in Londra'da imzaladığı anlaşmaya nazaran Suriye'nin kuzeyinde oldukça geniş bir bölgenin Türkiye'ye bırakıldığı görülüyor. Ancak Fransızlar Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin teklifini Suriye'deki çıkarlarına ve burada oluşturmak istedikleri düzene uymadığı gerekçesiyle kabul edilemez bulmuşlardır. Buna rağmen iki tarafta müzakerelerin devamı konusunda ısrarcı olmuştur.

Harita: 1921 Mayıs'ında TBMM temsilcisi Münir Bey'in Fransızlara teklif ettiği sınır çizgisi. İskenderun – Hatay bölgesinin büyük kısmı Türkiye sınırları dışında bırakılmıştır.

13 Haziran 1921'de Fransızların gayri resmî temsilci olarak Ankara'ya gönderdikleri eski bakan ve Fransız Parlamentosu eski başkanı "Henry Franklin Bouillon" ile TBMM – Fransa görüşmeler tekrar başladı. Bekleneceği gibi Türk tarafı Misakı Milliye ısrar ederken Fransız temsilci hem Sevr'in bir emri vaki olduğunu iddia ediyor hem de Bekir Sami Bey'in Londra'da imzaladığı anlaşmanın temel alınmasını istiyordu. Ancak Türk tarafının özellikle kapitülasyonlar ve tam bağımsızlık konularındaki kararlılığı görüşmelerin bir kez daha kesilmesine yol açtı¹⁰.

⁹ Orta Suriye Bölgesinde Fırat nehri kıyısında bir kent. Suriye iç savaşı sırasında bir süre DAESH adlı örgütün merkezi konumunda olmuştur. Bugün YPG kontrolindedir.

¹⁰ Mustafa Budak, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIII / Temmuz 1997 / Sayı: 38, s. 401 – 402.

TBMM Ordularının Sakarya Zaferi ile 13 Eylül 1921 tarihi itibarıyla Sakarya'nın doğusunda Yunan askeri gücü bırakmamış olması ve Yunan Ordusunun Ankara'yı tehdit edecek saldırı gücünün kati surette imhası üzerine, Fransızlar Ankara hükümeti ile gayri resmi barış görüşmelerine tekrar başlama ihtiyacı hissettiler.

24 Eylül 1921'de Ankara'da Franklin Bouillion ile TBMM Hükümeti Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey başkanlığında bir heyet arasında ikinci aşama Türk – Fransız görüşmeleri başladı. Mustafa Kemal Paşa'da zaman zaman görüşmelere katılıyordu. Türk tarafı, sınırın Payas'tan başlayarak Çobanbey – Nusaybin arasındaki 20 km. genişliğindeki Bağdat demiryolunun güneyinden geçtikten sonra Musul vilayetine kadar uzanmasında ısrar ederken, Bouillion'da Fransız hükümetinden aldığı talimat doğrultusunda, her şeye rağmen, hiçbir taviz vermek niyetinde değildi.

Aslında hem Ankara hem de Fransızlar bir anlaşma ortaya çıkarmak istiyordu, ancak TBMM'nin Misakı Milli taleplerindeki ısrarı buna karşılık Fransızların bu planın olduğu gibi uygulanmasının mümkün olamayacağı, Fransa'nın, kuzey bölgesi de dâhil olarak Suriye'de hayati çıkarlarının bulunduğunu ısrarla belirtmesi olası bir anlaşmayı zora sokuyordu. Bu noktada şu hususu dikkate almak gerekebilir. Milli Mücadele hareketinin amacı, olabildiğince çok toprak ele geçirmek değildi. Hareketin önderi Mustafa Kemal Paşa'nın da pek çok kez belirttiği gibi, kapitülasyonların kaldırılması, kayıtsız şartsız millet egemenliğinin ve tam bağımsızlığın sağlanması idi. Bu noktada Fransızların ısrar ettiği sınır hattının kabulü kolay değildi. Ancak Türkiye'nin o zaman içinde bulunduğu iç ve dış şartlar daha iyisinin gerçekleştirilebilmesini engelliyordu.

Sonunda, Ankara Hükümeti ile Franklin Bouillion arasındaki görüşmelerde, ciddi ihtilafa neden olan Kuveik Suyu, Pozantı – Nusaybin arasındaki Bağdat Demiryolu imtiyazı gibi meseleler Fransızların istediği şekilde halledilmek üzere anlaşıldı, Fransa'da Bekir Sami Bey'in Londra'da imzaladığı anlaşmada belirlenen sınır hattının daha güneye alınarak kısmen Türkiye'nin lehine düzenlenme yapılmasını kabul etti. Böylece ulaşılan mutabakat sonrası 20 Ekim 1921 tarihinde TBMM ile Fransa arasında “Ankara Anlaşması” imzalandı. Anlaşmanın 8. ve 9. Maddeleri Türkiye – Suriye sınırı ile ilgilidir. Buna göre, sınır İskenderun Körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinden başlayacak ve Meydanı Ekbez'e doğru gidecektir. Oradan Kilis Türkiye'de kalacak şekilde güneydoğuya yönelecektir. Çobanbey istasyonundan itibaren Bağdat demiryolu ile birleşecektir. Bundan sonra sınır, demiryolu boyunca Türk toprakları üzerinden Nusaybin'e ulaşacaktır. Nusaybin'de Türkiye sınırına

dâhil olacaktır. Nusaybin'den Cizre'ye yönelecek ve Dicle'ye varacaktır. Demiryolundan yararlanma konusunda her iki ülke eşit haklara sahip olacaktır. Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolu bu bölge Suriye'de kalsa da Türkiye'ye ait sayılacak, bakımı ve korunması Türkiye'nin yükümlülüğünde olacaktır. 9. Madde 'ye göre ise Caber Kalesi ve çevresi Türkiye'ye ait olacak, Türkiye orada muhafız bulundurup, bayrak çekebilecektir¹¹. Ankara Anlaşmasında sınırlar Misakı Milli açısından tatmin edici görülmebilir. Bu anlaşma ile ilgili olarak bugün bile tarihçiler arasında ortak bir kanaat oluşmamıştır. Ama o zaman ki şartlar çerçevesinde, sınırlarla ilgili konuların dışında birazdan bahsedeceğimiz ek kazanımlar dikkate alınmıştır. Çünkü Türk – Fransız Anlaşmasının imzalanması ile TBMM İtilaf Bloğunu bölmüş, Fransa gibi güçlü bir Avrupa ülkesinin, daha sonraki dönemlerde değişik konularda desteğini elde etmiştir. Nitekim Taha Akyol, o dönem Yunan Genelkurmayında görev yapan Albay Spyridonos'un anılarında Ankara'nın Fransa ile anlaşmasının “*Anadolu'daki Helen nüfusu ve Yunan ordusu için en büyük darbe olduğunu*” yazdığını aktarmaktadır¹².

Ankara Anlaşmasının TBMM'de kabulü de, bekleneceği üzere, hiç kolay olmamıştır. TBMM bu Anlaşmanın hükümlerini uzun uzun tartışmış, zaman zaman mebuslar arasında gerilimler yaşanmış, bazı mebuslar anlaşma hükümlerine ağır eleştiriler getirmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın son derece sakin ve nazik bir üslupla yaptığı etkili ve ikna edici konuşmalar Anlaşmanın onaylanmasını sağlamıştır. TBMM'de Anlaşma hükümlerinin tartışılması sırasında ortaya atılan görüş ve eleştirilere, yapılan itirazlara ayrıca bunlara karşı TBMM Hükümeti üyelerinin ve Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevaplara, yaptığı açıklamalara aşağıdaki bölümde yer verilmektedir.

1. Ankara Anlaşması'nın TBMM'de Görüşülmesi

Anlaşma hükümlerinin TBMM'ye onay için sunularak tartışmaya açılması 12 Ekim 1921 Çarşamba günü oturumda başlamış, görüşme ve tartışmalar 18 Ekim 1921 Salı günü oturumun sonuna kadar sürmüştür.

TBMM'de Ankara Anlaşmasının görüşülmesi boyunca yaşanan tartışmalar hakkında fikir verebilecek bazı örnek alıntılar aşağıda yer almaktadır:

¹¹ Mustafa Budak, a.g.m., s. 404.

¹² Taha Akyol, “Savaşta Diploması”, Hürriyet, 17.11.2017.

Edirne Mebusu Şeref Bey, 13 Ekim 1921 tarihinde TBMM gizli celse oturumunda yaptığı konuşmada, dokuzuncu maddede belirtilen Payas¹³ mevkiinin hemen güneyinden çizilecek sınır hattının net bir şekilde belirlenmesini, Suriye’de kalacak kısımların açıkça belirtilmesini, onuncu maddede “*Süleyman Şah Türbesine Türk bayrağı çekilebilecektir*” ifadesinin “*Türk bayrağı çekilecektir*” şeklinde değiştirilmesi gerektiğini, Fransızlara Türk sınırları içinden askeri nakliye hakkının karşılığında aynı değerde bir şey alınmadan verildiğini bu durumun düzeltilmesini, gelecekte bizimde gerekli olduğu takdirde demiryolu hattının Suriye sınırı içinde kalan kısmından bizim de aynı maksatla yararlanıp yararlanamayacağımızı belirtmiştir¹⁴. Nitekim gelecek günlerde bu istekler yaşanacaktır.

Anlaşmaya oldukça sert eleştiriler yönelten **İzmit Mebusu Sırrı Bey**, Suriye sınırını Fransızlarla kararlaştırmanın Suriye’yi Fransızlara terk etmek anlamına geleceğini belirtmiştir. Suriye’nin kuzeyinde tarihin derinliklerinden beri Türkmenistan olarak adlandırılan Türk nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerin coğrafi açıdan da Anadolu’nun bir parçası gibi olduğunu bu bölgenin ve sakini durumundaki kesif Türk – Türkmen nüfusun Suriye sınırı dâhilinde kalmasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. *Sırrı Bey*’e göre bir önemli ilkesel sorun daha vardır ki, Fransızlara bir anlaşma yapabilmek için Misakı Milli kararlarının bizzat tarafımızca ciddi şekilde çiğnenmesi gelecekte başka ülkelerle yapılacak müzakere ve anlaşmalar için kötü bir örnek olacaktır.

Sırrı Bey konuşmasını şu sorular ile tamamlamıştır: “- *Demiryolu hattının bizim sınırlarımızda kalan kısmından nakil olunacak Fransız askeri ve askeri malzemesi için herhangi bir ödeme Fransızlarca yapılacak mıdır? Anlaşmaya göre Fransız himayesindeki Suriye sınırı Cezirei İbni Ömer’e (Cizre) kadar ulaşmaktadır. Bunu kabul ettiğimiz takdirde bizim Musul ile ilgili hak iddiamız nasıl ciddiye alınacaktır?*”¹⁵

Mersin Mebusu Selahaddin Bey, hükümet üyelerinin Anlaşmanın neler getirip neler götüreceği konusunda meclisi bilgilendirmesi gerektiğini söyledikten sonra itirazlarını ve eleştirilerini açıkça dile getirmiştir. Selahaddin Bey, Misakı Milliden önemli tavizler verildiğinden yakınmaktadır ve bu konuda üzerinde durduğu iki husus demiryolu hattı ve sınır konusu olmuştur. Bu tavizlerin düşmanlarımızı daha fazlasını isteme konusunda teşvik edeceğinden endişe ettiğini dile getirmiştir. Selahaddin Bey’in eleştirilerinde özellikle İskenderun – Hatay bölgesinin kaybından dolayı bir yakınma söz konusudur. Yine onun

¹³ İskenderun kent merkezinin kuzeyinde yer alan kasaba Ankara Anlaşmasına göre, Türkiye sınırı dışında kalırken bugün Türkiye sınırlarına dâhildir.

¹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 92, Celse 2, 13 Teşrinievvel 1337, s. 298 – 300.

¹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 92, Celse 2, 13 Teşrinievvel 1337, s. 303 – 304.

dikkat çektiği anlaşma metnine göre sınır bölgesinde mevcut olan demiryolu hattı, İskenderun körfezinde Payas'tan başlıyor, Meydanı Ekbez – Kilis – Çobanbeyli üzerinden Türkiye'de kalacak olan Nusaybin'e varıyordu. Ancak anlaşmaya göre Payas, Meydanı Ekbez ve Çobanbeyli istasyonları Suriye sınırı içinde kalacaktır. *Selahaddin Bey* demiryolu hattının bu şekilde iki ülke arasında paylaşılmasının yaratacağı sakıncalardan da uzun uzun bahsetmiştir. Özellikle üzerinde durduğu konu anlaşma hükümlerini eleştiren çoğu mebus gibi askeri nakliyat meselesidir. Anlaşmada Suriye hükümeti demiryolu hattının her iki ülke sınırları içinde kalan kısmından asker nakledebilecektir, ama önemli bir ayrıntı vardır; Türkiye'nin de böyle bir hakka sahip olduğuna dair bir hüküm anlaşmada yoktur. “*Eğer Adana'dan Mardin, Urfa civarı bölgelere asker nakletmek istersek Fransızların tutumu ne olacaktır. Eğer sudan sebeplerle ortak hattı asker naklimize kapatırlarsa yine Misakı Milli sınırları içinde bulunan ama İngilizlerce işgal altında tutulan Musul bölgesinde askeri durumumuz zayıflamayacak mıdır?*” *Selahaddin Bey*'in konuşması bu sorularla tamamlanır¹⁶.

Oturumda söz alan **Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey**, Anlaşma hükümlerine nispeten olumlu yaklaşmıştır. Hafız Mehmet Bey, metnin Sevr'e göre olumlu, ancak Misakı Milli planına göre olumsuz olduğunu ifade etmiş, buna rağmen Anlaşma hükümlerinin kabulünün yürütülen mücadelenin nihai başarısı için fayda sağlayacağını ifade etmiştir¹⁷.

Aydın Mebusu Dr. Mazhar Bey, Anlaşmaya genel olarak aleyhtar bulunduğunu ifade ettikten sonra özellikle İskenderun bölgesini ve onun güneyinde kalan Türklerin çoğunlukta olduğu geniş bir coğrafyaya haiz bölgenin Suriye'ye terkini eleştirmiştir. Bunun yanında Anlaşma ile Adana, Kilikya gibi bölgelerin kurtarılmasını bir kazanç olarak değerlendirmiştir¹⁸.

Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi, anlaşma hükümlerini kabul edilemez olarak değerlendirmiştir. O'na göre, Anlaşma “tam bağımsızlık” ilkimizi ciddi şekilde zedelemektedir. Ayrıca anlaşma, diğer mebusların da dikkat çektiği üzere pek çok noktada Misakı Milli kararlarımıza aykırı hükümler ihtiva etmektedir. Normal şartlar altında bu hükümlerin kabulü mümkün değildir. Eğer bizi böylesi hükümleri kabule mecbur eden askeri, siyasi, mali, dâhili, harici şartlar varsa bunların hükümetin Meclise mutlaka açıklaması gerekmektedir¹⁹.

¹⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 92, Celse 2, 13 Teşrinievvel 1337, s. 305 – 307.

¹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 92, Celse 2, 13 Teşrinievvel 1337, s. 321 – 322.

¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 93, Celse 2, 15 Teşrinievvel 1337, s. 322 – 324.

¹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 93, Celse 2, 15 Teşrinievvel 1337, s. 324 – 325.

16 Ekim 1921 Pazar günü TBMM gizli oturumunda Ankara Anlaşması ile ilgili görüşmeler devam etmiştir. İlk sözü alan **Mardin Mebusu İbrahim Bey**, Mardin'in güneyine tekabül eden geniş ve tarıma elverişli bir arazinin Suriye'ye bırakıldığından yakınmıştır. Buna karşılık sınırın Türkiye tarafından kalacak bölümü verimsiz topraklara haizdir. Bu durum Mardin ve çevresinde yaşayan vatandaşlarımız için iktisadi bir çöküş anlamına gelecektir.

Konya Mebusu Vehbi Efendi, Anlaşma dolayısıyla Hükümeti ağır ifadeler ile eleştirmiştir. TBMM olarak sözümüzü kabul ettirebilmek için askeri açıdan olabildiğince güçlü olmamız gerektiğini ifade ettikten sonra, Yunan ordusunun hala Eskişehir ve çevresinde bulunduğunu belirtmiş ve Heyeti Vekile 'de bu kadar acizlik oldukça bu müzakere bundan daha ileri gitmez demiştir. Yeis içindedir; “...olacağı budur” der ve ekler “*Mümkün olduğu kadar bir şey koparılsa koparılın, koparılamaz ise bu Anlaşma tasdik edilsin. Belânın biri üzerimizden kalksın*” diyerek sözlerini sonlandırır²⁰. Vehbi Efendi, her ne kadar anlaşma ilkelerini tasvip etmese de Fransızların istedikleri verilirse, mücadele etmek zorunda olduğumuz cephenin daralacağını düşünmektedir. Bu politik bir tavır değildir.

Karesi Mebusu Basri Bey, Anlaşma hükümlerine şiddetle karşı çıkmış ve Anlaşmayı “*haysiyet ve şerifi millimizle kabili itilâf olmayan bir vesikai hüsrân ve esaret*” olarak tanımlamıştır. Basri Bey sözlerinin devamında şimendifer gibi, maadin gibi iktisadî hâkimiyetimize, mektepler, mütehasıslar namı altında siyasî ve harsi istiklâlimize ağır darbeler vurulduğunu ifade etmiş ve kendi namına bu vesikai hüsrânı baştan nihayete kadar reddettiğini belirtmiştir.

Karesi Mebusu Vehbi Bey, Anlaşma hükümlerini kabul edilemez bulan mebuslardandır. Vehbi Bey'e göre, Antakya ve çevresini, tamamıyla Türk ekseriyetiyle ve Türk ırkıyla meskûn olan kısmı, doğrudan doğruya Fransızlara terk edilmektedir. Fransa idaresi kabul edilmektedir ve bölge Türkleri de Fransızlara “merbut” gösterilmektedir. Vehbi Bey, Anlaşmaya göre İskenderun mıntıkası için Fransa Hükümetinin özel bir yönetim kuracağını ancak bunun Yunanlıların İzmir'e yaptığından farklı olmayacağını, Türklerin gerçeğin aksine ev sahibi durumunda olamayacaklarını ancak misafir olarak görüleceklerini belirtmiştir. Vehbi Bey, Türk halkını azınlık durumuna düşürmek için oraya Fransızlar tarafından Fellahların ve Ermenilerin getirilmesi ihtimalinden bahsetmiştir. O'na göre bu nokta çok mühimdir. Meclis ve hükümet bu mesele üzerinde hassasiyetle durmalıdır. Oradaki Türkler azınlık durumuna düşürülürlerse kısa süre içinde imha edilmeleri işten bile değildir.

²⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 94, Celse 1, 16. 10. 1337, s. 336 – 337.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, yaptığı konuşmada ülkenin içinde bulunduğu şartlar gereği Anlaşmanın kabul edilmesinin yerinde bir karar olacağını belirtmiştir. Konuya oldukça pragmatik yaklaşan Ali Şükrü Bey, sözlerinin devamında Anlaşmanın tadili konusunda ısrarın anlamsız olduğunu, itirazların Fransızlarca kabul edilmediği takdirde yapılacak bir şey olmadığını, bu Anlaşmanın hiç olmazsa Adana'yı, Urfa'yı kurtarmamızı sağladığını belirtmiş ve Anlaşmanın kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Mebusların Anlaşma metnine yönelttiği eleştirilere ve konu ile ilgili sordukları sorulara karşı, dönemin Dışişleri Bakanı **Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey**, müzakereler esnasında pek çok kez, cevabi açıklamalar yapmış ve görüşlerini bildirmiştir. TBMM'nin 12 Ekim 1921 tarihli oturumunda **Yusuf Kemal Bey** kısaca şunları söylemiştir;

“...Vaziyeti askeriyemiz, siyasiyemiz ve maliyemiz bize böyle bir muahedeyi kabule mecbur ediyor mu? Diye soruyorlar.

Zaten halledeceğimiz yegâne mesele budur. Çünkü evvelce de arz ettiğim veçhile ki kendi namuma arz ediyorum, size takdir olunacak bir itilafname müsveddesi getirmiyorum. Sadhezar teessüf ki mağlubiyetimizin neticesini ilk duyacak vesika ve Osmanlı İmparatorluğunun ve kendi hatalarımızın hâsılı bütün bir tarihin toplayıp, toplayıp yığıldığı şeyleri görmeye, acılarını duymaya başlıyoruz.

Niçin getiriyoruz? İşte onun için... Biz, mesaili hariciyei siyasiyemiz itibariyle elbette ve elbette düşmanlardan birini ve kuvvetlerinden birini düşman saflarından çekmek elbette bu memleket için faidelidir. takdir edeceğimiz budur... Demin arz ettiğim gibi bir düşmanı düşman saflarından çekmek, umuru hariciye ve mesaili hariciye noktai nazarından muvafıktır. Bunu söylüyorum ve mesuliyeti kabul ediyorum. Bunu mukayese ettiğimiz vakit belki bazı hususatta iyi hareket edemedik. Azamı istihsal edebileceğimiz şeyleri istihsal edemedik. Bunları tarihe karşı söylüyorum... O halde düşüneceğimiz şey, biz Fransa ile uzlaşmayalım, devam edelim. Yalnız şurayı düşünelim. Uzlaşmadığımız, devam ettiğimiz zamanda üç ay sonra, beş ay sonra, bir sene sonra daha iyisini istihsal edecek miyiz? Bence bütün vereceğimiz karar budur. Bunu takdir edelim. Avrupa siyasetinden haberdar olamazsak, kendi siyasetimizle dost tedarik edemezsek, dost bulamazsak olmaz. Bu düşmanların içerisinde asgari kendimize dost bulmaya çalışmalıyız...”

Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in söyledikleri TBMM hükümetinin anlaşmayı samimi bir şekilde hangi pratik amaçlarla yaptığını açıkça anlatmaktadır. Nitekim aşağıdaki ifadeler de aynı niyet görülmektedir²¹:

...Efendim; Franklen Büyyon buraya geldiği vakit. Hükümetten müracaat ettiler. Yani Franklen Büyyon burada iken İngilizler Hükümetimize müracaat etti. Franklen Büyyon gitti, Harington çıktı. Harington gitti, Franklen Büyyon geldi. Bundan üç gün evvel bilvasıta bize daha ciddi bir müracaat vaki oldu... ...Takdirime göre biri bize elini uzattığı zaman diğeri aman ben de uzatayım diyor. Biri çektiği vakit diğeri de çekiyor. Bu zamana kadar oynanan oyunlar bunu böyle gösteriyor. Hüseyin Avni Bey biraderimizin sualine cevap olarak arz ediyorum. Fransızlarla olan itilaf bizi dostluğa sevk ediyor. Arz edebiliyor muyum? Yani dostumuz oluyor. Çünkü biz Fransızlarla itilaf akdediyoruz. Fransa ile itilaf şüphesiz bize daha ziyade itilaf kapısı açacaktır. Biz eminiz ki bu suretle bize diğerleri de müracaat edeceklerdir. Esas itibariyle Hüseyin Avni Beyin sorduğu suale cevap veriyorum. İşte vaziyetimiz budur”.

Yusuf Kemal Bey, 15 Ekim tarihli oturumda da mebusların “kapitülasyonların” devam ettiği ve Misakı Milliden taviz verildiği yolundaki eleştirilerini cevaplayarak, Anlaşmanın bazı hükümlerinin hatalı değerlendirildiğini açıklamaya çalışmıştır²²:

“... Müessesatın memleketimizde vaktiyle tesisi, daha doğrusu kapitülasyonlar o zamanlar Devletimiz tarafından, Padişahımız tarafından lütfen verilmiş imtiyazlardı ve ihsanlardı...

O zaman verilmiş idi. O verilen, bugünkü hukuku âdiyeye göre... Bunlar kapitülasyonlarla mümtaz bir halde idi, yani bir devlet dâhilinde o devletin arzusu olmaksızın diğer devletler tarafından açılmış mektepler vardır. Yani Mektebi Maarif Nezaretimiz teftiş edemez, bilmem doktoruna, tabibine gidip bizim Sıhhiye Nezaretimiz sual soramaz. Çünkü kapitülasyonlar vardır. Bizi ezen budur, bizim hakkı istiklâlimize dokunan budur...

Biz diyoruz ki, ne müessesat idame ettireceğiz, ne idamei mevcudiyetlerine müsaade edeceğiz. Şu şartla ki, o müessesat bizim Devletimizin menfaatine muhalif propaganda yapmayacak, bulunamayacak diyoruz. Binaenaleyh öyle zannediyorum ki, ilk defa olmak üzere kapitülasyonların ilk temel taşını parçalıyoruz. Fransızlarla müessesat meselesinde...

²¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 91, Celse 2, 12 Teşrinievvel 1337, s. 294 - 296.

²² TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 93, Celse 2, 15 Teşrinievvel 1337, s. 328 - 329.

Türk kanunlarına muhalif olursa, biz diyeceğiz kanunlarımıza muhaliftir, kapatırız. Çünkü taahhüdünü ifa edememiştir.

Misakı Millinin esasları noktai nazarından, yani hududu millimiz dâhilinde istiklâl ve hürriyeti tamımız noktai nazarından mesele tetkik edilirse Misakı Millimize muhalif hareket etmiyoruz. Fakat arazi noktai nazarından tamamıyla emelimizi istihsal edemiyoruz. Niçin veriyoruz? Eğer mukavele akdetmek, imza etmek lâzım ise, bu zarurete binaen veriyoruz. Yoksa Fransızların hatırı için, şu veya bu ihtiyaca binaen vermiyoruz. Hiç bir vakit de Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti kolunu kesip de acıyarak kangren olmaması... Antakya Türk'tür ve daima Türk kalacaktır ve benim kalbim daima onunla beraber kalacaktır. Bütün Türklüğün menfaati namına buna katlanmak zorundayız”.

Ankara Mebusu Meclis Başkanı ve Başkomutan **Mustafa Kemal Paşa**, 16 Ekim 1921 Cumartesi günü ikinci celse oturumunda hem Anlaşma hükümlerine yöneltilen eleştirilere cevap vermek hem de kendi düşüncelerini açıklamak için kürsüye gelmiştir. Sözlerine; “...anlaşma muhteviyatı, şartları kendisini reddettirmek için söz söylemeğe parlak nutuklar vermeğe fevkalade uygundur ki anlaşma burada reddedilebilir. Kanaati fikrimle arz edeyim ki gerçek böyle değildir.” diyerek başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında henüz müsvedde halinde bulunan anlaşma hükümlerinin milli davamızla kesinlikle çelişmediğini ve Misakı Milli ile mutabık olduğunu söylemiş, kendi görüşüne göre hükümlerin kabulünün bir mahzur arz etmeyeceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Fransa'nın Suriye ile ilgili bütün çıkarlarının bu bölgenin Irak ile siyasi ve iktisadi temasına ve bütünlüğüne bağlı olduğunu ifade ettikten sonra, Fransızların, sınırın Suriye – Irak bağlantısını sağlayacak şekilde düzenlenmesini ayrıca iki taraf arasındaki demiryolu hatlarının kullanımı konusunda hak sahibi olmayı hayati bir mesele olarak gördüklerini, bunları elde etmedikçe Kilikya'nın boşaltılmasının Fransızlar için kabul edilemez olacağını söyleyerek sınır konusundaki eleştirilere Fransızlar açısından durumu açıklayarak cevap vermeye çalışır.

Mustafa Kemal Paşa sözlerinin devamında, Anlaşmanın Türkiye ile Fransa arasında nihai bir barış anlaşması olmadığını fakat nihai bir barış anlaşması için zemin teşkil edeceğini, Fransa'nın bu anlaşma ile Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenlik mücadelesini tanımasının, saygı göstermesinin ve kabul etmesinin sağlanacağını belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması sırasında sarf ettiği “...Fransa Hükümeti bize diyor ki, sizin hâkimiyetinizi ve istiklâlinizi, sizin arzunuz dairesinde sarfî mesaiyi kabul ediyoruz” sözü üzerine, Malatya Mebusu Lütfü Bey “– Ne ile temin ediyor” sorusunu

yöneltmiştir. Lütfü Bey'in sorusuna Mustafa Kemal Paşa; “ — *Ne olursa olsun, bizim gayemiz budur. Fransa Hükümeti bize çalışacağını vadediyor. İşte mahiyeti bundan ibarettir.*”²³ Diyerek cevap vermiştir. Burada da Fransa'nın diğer İtilaf devletlerinden ayrı bir tutuma çekilmeye çalışıldığı, en azından niyetin böyle olduğu görülmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, bundan sonra sınır meselesine gelmiş ve şu önemli açıklamaları yapmıştır:

“... *Şimdi arkadaşlarımızın en çok düşünecekleri mesele ve tetkik edecekleri mesele hudut meselesidir. Hududu iki noktayı nazardan mütalaa etmek lâzımdır. Birisi, Misakı Milliye mutabık mıdır? Evvela birinciyi tetkik edelim. Misakı Millimize göre hudut meselesinin hiç bir tezat teşkil edecek noktası yoktur. Hududa müteallik madde birinci maddedir, zannederim. Birinci maddeyi okuyacak olursak, okuyalım; “Münhasıran Araplarla meskûn olup, mütarekenin hini akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamın mukadderatı ahalinin serbestçe efkârını beyan etmeleri şartıyla mezkûr hattı, mütareke dâhilinde dinen, ırken, yekdiğerine merbut şeraiti içtimaiyelerine tamamıyla riayetkâr, Osmanlı, İslâm ekseriyetine müteallik aksamı hiç bir vakit inkısam kabul etmez.” Bir hattı mütareke tasavvur ediyor. Hattı "mütarekeyi hududu milliye gibi tasavvur eyliyor. Onun üst tarafındaki yer inkısam, tefrik kabul etmez. Hattı mütareke nedir, var mıdır böyle bir hat? Yoktur... Bizim hududu millimiz bizim mesut ve müstakil yaşayabileceğimiz bir hududu milliye olur ve menafimize azamî mutabık çizdirebileceğimiz hudut hangisi ise, işte o hududu millimiz olacaktır... Bu hudut Misakı Millimize münafi değildir... Misakı Millimizde muayyen ve müspet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizde tespit edeceğimiz hat hattı hudut olacaktır* ²⁴.” Milli bir devlet ve bir millet oluşturulabilmek için hem kimlik olarak hem de kuvvet olarak var olup, gelişilebilecek bir coğrafya hattı hududu belirlenmiş olmalıdır. Milli bir devlet ve onun milletini kurma tahayyülü içindeki Mustafa Kemal'in bu ideale doğru bir tutum takınması doğaldır ve o ideal doğrultusunda haklıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerine Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, “*Efendim, Misakı milliye tezat teşkil ediyor*” diyerek karşı çıkmıştır. Buna cevaben Mustafa Kemal Paşa, “*Efendim, mütareke akd olunduğu zaman İskenderun'da bizim kuvvetimiz vardı. İngiliz ve Fransızlar derhal oradan çıkacaksınız, dediler. Orasını düşman eline vermeğe razı olmuşlardır. Binaenaleyh İskenderun dahi düşmanın tahtı işgalinde idi*”. Diyerek cevap vermiştir. Bu cevaptan sonra Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey, söz alarak anlaşma hükümlerini

²³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 94, Celse 2, 16. 10. 1337, s. 354.

²⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 94, Celse 1, 16. 10. 1337, s. 355.

oldukça sert ifadelerle eleştirmiştir²⁵. Tunalı Hilmi Bey, özellikle Fransızlara bırakılan Antakya bölgesi üzerinde durur. Burada 245.000'den fazla Türk'ün yaşadığından söz eden Tunalı Hilmi Bey, Fransızların burayı göçmen iskânı suretiyle beş altı senede bir Frenk ve Ermeni toprağı haline getireceklerinden endişe ettiğini belirtmiştir. Bu endişe, aslında, TBMM'nde hükümet üyeleri dışında umumi bir kanaattir ve çok da önemlidir.

Eleştirileri bu husus ile sınırlı olmayan Tunalı Hilmi Bey konuşmasının devamında Hatay – İskenderun bölgesinin terkinin yaratacağı iktisadi sorunlardan bahseder. Tunalı Hilmi Bey'e göre Antakya'nın terki Anadolu'nun iktisaden gelişmesini engelleyecektir. İskenderun, Anadolu için adeta bir ihracat kapısıdır. Bu kapının kapanması Anadolu'nun iktisaden çöküşü demek olacaktır ki Maraş, Antep, Urfa, Erzurum, hatta Sivas ihracatı hep İskenderun vasıtasıyla yapmaktadır.

Tunalı Hilmi Bey'in konuşmasında sunduğu eleştirileri ve uyarıları önemsemek gerekir. Özellikle yukarıda ifade ettiği iktisadi endişeler önemlidir, bu kaygılar, yani Tunalı Hilmi Bey'in kaygıları doğru çıkarsa, yeni Türkiye kısa zaman sonra ciddi ekonomik sıkıntılara maruz kalabilir, gelişmesini sağlayamayabilir, bağımsızlığını koruyamayabilir. Nitekim Tunalı Hilmi Bey'in konuşması sonrasında konunun biraz daha tartışılması gerektiği, Anlaşma hakkında daha açıklayıcı, daha tanıtıcı bilgiler verilmesi gerektiği, hemen bir karara bağlanamayacağı görülmüş, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine ilerleyen günlerde yeni oturumlarda konunun tekrar ve etraflıca ele alınması kararı verilerek, oturum sonlandırılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 18 Ekim 1921 Salı günü cereyan eden oturumda Franklin Bouillion ile olan müzakere sürecini anlatmaya devam etmiştir²⁶. Konuşmasının büyük bir kısmını Meclisin en çok üzerinde durduğu sınır konusuna ayıran Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerinden alınmış, onun düşüncelerini özetleyebilen bazı alıntılar aşağıdadır:

“...Franklin Bouillion, bu hudut meselesi hakkında çok söz söyledi, değişiklik taleplerimizdeki ısrarımız üzerine, “binnetice, buna muktedir değilim, çünkü daha evvel mevzuubahis oldu, Heyetiniz itiraz etti ve reddetti. Bunu Briyan'a²⁷ yazdım aldığı cevap da malumunuzdur, “bu hudut meselesini kabul ettiremediğimiz takdirde vazifeniz avdet etmektir”, cevabını aldım”. Mamefih ben, dedim ki kendisine; sizin maksadımızı tamamıyla anladık. Fakat bizim de Meclisimizin behemehâl tatmini lazımdır... Ve bir harita açtık ve Şark

²⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 94, Celse 2, 16. 10. 1337, s. 357.

²⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 96, Celse 3, 16. 10. 1337, s. 362 – 366.

²⁷ Ankara İtilafnamesi imzalandığı sırada Fransa Başbakanı.

parçasından başladık. Hududu böyle Cizre'ye ve Dicle'ye isal için çalıştık ve uzun uzadıya bahislerde bulunduk. Dedim ki; bu Cizre'yi size veremeyiz. Behemehâl Dicle'ye mülaki olmanız arzusunun tatmin için başka bir hudut arayalım. Cizre bizde kalsın. Bunun cenubunda başka bir hudut arayalım. Birçok tettebbudan sonra kendisi muvafakat etmemiştir. Yalnız reddedememiştir... İskenderun ve Antakya'da hukukumuz mahfuzdur. Burada Türk lisanı mahiyeti resmîyeye haiz olacaktır, dedi. Sonra o havalı Türk memurlarla idare olunacaktır. Mektep meselesi vardı. Harslarının inkişafı temin olunacaktır. İskenderun, Antakya diğer iki kaza Türk memurlar tarafından idare olunacak. Yani mutasarrıf, kaymakam Türk olacak. Lisanı resmîsi Türkçe olacak. Mektepleri ise Türk mektebi olacak. Yapılmış olan şey budur...

Efendim, silah meselesi hakkında Fevzi Paşa görüştü. Bu imza olunup mevkii meriyete konulduktan sonra biz size silah ve melbusat vereceğiz ve her şey vereceğiz. Bunun için derhal memurlarınızı tayin ediniz. Ne kadar silah ve ne cins istiyorsunuz... Şimdi biz peşin para vererek alıyoruz. Bana da bilmünasebe şöyle söyledi: Şimdi siz alacağınız silahların parasını peşin veremezsiniz. Bir sene sonra iki sene sonra verirsiniz diyor. Şimdi arkadaşlar da Heyeti Alinize bu izahatı vermezden evvel Heyeti Vükela ile de bu maddeler üzerinde Anlaşmanın heyeti umumiyesini mütalaa ettik. Binnetice bu Anlaşmada birçok mahzurlar olduğunu itiraf ediyoruz. Ancak heyeti umumiyesi itibariyle davayı aslimizi ihlal edecek bir şekil tasavvur etmiyoruz... İkincisi bu Anlaşmayı kabul etmekle umumi menafimize pek büyük hizmet olunabileceği kanaatindeyiz. Bir maddi hizmet ve siyasi hizmet, yani bu garp siyasetinde hüsnü tesir edecek, Rusya ile siyasetimize de hüsnü tesir edebilecektir. Bu işleri önemli görüyoruz.

Üçüncüyü de arz edeyim efendim. Davayı aslimizi muhil olmamak şartıyla ufak tefek mahzurlar bizi sarsacak şeyler değildir... Anlaşma günü gelirse kuvvetli olursak bu hattın haricinde bazı toprakları istemekten bizi hiçbir şey alıkoyamaz... Ben kendi muhakememi kendi kanaati vicdaniyemi arz ediyorum. Bunun bütün mesuliyetini üstüme alarak söylüyorum. Bunu yapmakla bütün memlekete, orduya ve millete, atıye hizmet edeceğimize kaniyim. Tasvip sizindir... Bunu kabul etmekte bugün için mahzur yoktur faide vardır. Nasıl arzu ediyorsanız öyle olsun”

Urfa Mebusu Hacı Hayali Efendi'nin sınırı on kilometre daha güneye kaydırmanın imkânının olup olmadığını sorması üzerine Mustafa Kemal Paşa, - Çok çalıştık; mümkün olmadı- cevabını vermiştir.²⁸

²⁸ Aynı eser, s. 366 – 367.

Mustafa Kemal Paşa ve Yusuf Kemal Bey, yukarıdaki açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, oldukça sıkıntılı bir dönemde Anlaşma oluşma şartlarını tatmin edici biçimde açıklamış görünmektedir.

Ankara Anlaşması, Misakı Milli'nin sınırlarla ilgili hükmü açısından tatmin edici değildir. Ancak bu anlaşma ile Güneydoğu Anadolu'da ve Çukurova'da devam eden savaşlar sona ermiş Maraş, Urfa, Adana ve Antep yöresinin işgalden kurtarılması sağlanmıştır. Ayrıca Anlaşma, İtilaf devletleri arasındaki bölünmeyi ve Fransa'nın İngiliz, Yunan bloğundan kopmasını da pekiştirmiştir. Fransa için artık tek meşru hükümet TBMM'dir. Doğu Cephesinden sonra Güney Cephesi'nin de kapanması Yunan ordusuna karşı kesin savaşa girme imkânını arttırmıştır²⁹.

Bu noktada Ankara Hükümeti'nin Fransa ile yapılacak anlaşmadan beklentilerini, konuşmaları ve tartışmaları esas alarak şöyle sıralayabiliriz:

1. Fransa ile resmi muhataplık tam olarak sağlanmış olunacaktır.
2. Fransa, çatışmanın dışına çıkarılacaktır.
3. Fransa ile İtilaf devletleri arasındaki işbirliği bitirilecek, İtilaf devletleri bloğu Fransa'yı kaybederek ciddi güç ve tesir kaybına uğrayacaktır.
4. Güney bölgemizde Adana, Urfa gibi stratejik alanlar alınacak, böylece Anadolu bütünlüğü içinde Fransa tesiri ortadan kaldırılacaktır.
5. Milli devlet için özellikle eğitim ve kültür alanında fiilen özgün haklar kazanılacaktır.
6. Kapitülasyonlardan arınma işi kısmen kolaylaşacaktır.
7. Silah temini yapılabilecektir.
8. Bölgede Türk idareciler görev yapacaktır.
9. TBMM diğer devletler nezdinde itibar kazanacaktır.
10. Anadolu'daki mücadelede düşman kuvvetlerde azalma olacaktır.

Yukarıdaki kazanımlar, Milli Devlet idealinde koşan bir ekip için çok önemli kazanımlar olarak değerlendirilebilir.

20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye İtilaf Bloğunu bölmüş ve güçlü bir Avrupa devleti olan Fransa'nın desteğini elde etmiştir.

²⁹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 222.

Yusuf Kemal Tengirşek ile F. Boullion tarafından 20 Ekim 1921'de Ankara'da imzalanan Türk – Fransız Anlaşması 13 madde halinde düzenlenmiştir. Anlaşma'nın hükümleri özetle şöyledir³⁰:

Madde 1- Her iki taraf işbu anlaşmanın imzalanmasından itibaren aralarında harbin sona ereceğini bildirirler. Ordular, mülki memurlar, ahali keyfiyetten derhal haberdar edileceklerdir.

Madde 2- İşbu anlaşmanın imzasını müteakip, her iki tarafın harp esirleriyle mevkuf veya mahpus Türk, Fransız bütün şahıslar serbest bırakılacak ve kendilerini, tevkif eden taraf yol masrafını ödeyerek gösterilecek en yakın şehre gönderilecektir.

Madde 3- İşbu anlaşmanın imzasından başlayarak, en geç iki ay içinde Fransız kıtaları 8. maddede de yazılı hattın güneyine ve Türk kıtaları da kuzeyine çekileceklerdir.

Madde 4- Üçüncü maddede belirtilen müddet zarfında seçilecek bir karma komisyon bu maddenin ne şekilde tatbik olunacağını tespit edecektir.

Madde 5- Her iki taraf boşaltılan arazide, buranın işgalini müteakip genel af ilan edecektir.

Madde 6- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Misak-ı Milli'de açıkça tanınan azınlıklar haklarının, bu hususta müttefikler ile bunların düşmanları ve bazı dostlar arasında yapılmış mukavelelerdeki esaslara dayanarak, kendi tarafından teyit olunacağını bildirir.

Madde 7- İskenderun Bölgesi (Hatay) için özel bir idare usulü tesis olunacaktır. Bu mıntıkanın Türk ırkından olan ahali kültürlerinin inkişafı için her türlü teşkilattan faydalanacaklardır... Türk lisanı orada resmi dil olacaktır.

Madde 8- Üçüncü maddede zikredilen hat: İskenderun Körfezi'nde Payas'tan başlayarak Meydan-ı Ekbez-Kilis-Çobanbeyli istasyonuna gidecek ve demiryolu Türkiye'de kalmak üzere Çobanbeyli'den Nusaybin'e varacaktır. Payas ile Meydan-ı Ekbez ve Çobanbeyli istasyonları Suriye'de kalacaktır. İşbu anlaşmanın imzasından itibaren bir ay içinde mezkûr hattı tespit etmek üzere her iki taraf delegelerinden mürekkep bir komisyon seçilecek ve bu komisyon tespit muamelesine nezaret edecektir.

Madde 9- Osmanlı sülalesinin kurucusu Sultan Osman'ın dedesi Süleyman Şah'ın Caber kalesinde bulunan ve Türk mezarı ismiyle belirli türbesi müştemilatı ile Türkiye'nin malı olacak ve Türkiye oraya muhafızlar koyacak ve Türk bayrağı çekecektir.

³⁰ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920 – 1945), Cilt I, 2000, s. 50 – 52, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara 1974, s. 42-43.

Madde 10- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu parçasını, Adana ilinde yapılmış bulunan şubelerin işletme hakları ile beraber bütün ticaret ve ulaştırma işlerini Fransa Hükümeti'nin göstereceği bir Fransız grubuna vermesini kabul eder. Türkiye Hükümeti Meydan-ı Ekbez'den Çobanbeyli'ye kadar Suriye arazisinde demiryolu ile askerî ulaştırma yapacaktır.

Madde 11- İşbu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra seçilecek bir karma komisyon Türkiye ile Suriye arasındaki gümrük işlerini düzenleyecek, bu işlem yapılincaya kadar her iki hükümet hareketinde serbest olacaktır.

Madde 12- Türkiye ve Suriye, Kırık Suyu'ndan hakkaniyet üzere faydalanacaklardır. Suriye Hükümeti, masrafı kendisine ait olmak üzere Fırat nehrinin Türkiye kısmından su alabilecektir.

Madde 13- Madde 8'de belirtilen hududun her iki tarafında oturan yerli ve yarı göçebe halk buradaki otlaklardan faydalanacak veya emlak, araziye sahip bulunanlar eskisi gibi haklarını kullanmaya devam edeceklerdir. Bunlar işletme ihtiyaçları için serbestçe ve hiçbir gümrük veya otlak resmi ve ne de başka bir resim vermeksizin hayvanlarını, araçlarını, tohumlarını ve bitkilerini taşıyabileceklerdir. Bunlara ait vergileri oturdukları memlekette ödemeleri kararlaştırılmıştır.

Bu Antlaşma, Türkiye ile Fransa arasında savaşın bittiğini belgeliyordu. Hatay-İskenderun dışındaki bugünkü güney sınırimız, yani günümüzdeki Suriye sınırı, Fransızlarca kabul edildi. Bu sınırın kuzeyini Fransızlar boşaltacaklardı. Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı Türkiye sınırları dışında kalmıştır, ancak anlaşmaya İskenderun'daki Türklerin çıkarlarını koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesini sağlayacak hükümler konulmuştur³¹.

Bu Antlaşma ile Birinci Dünya Savaşı'ndan beri çarpıştığımız düşmanlardan biri, TBMM'nin kurduğu devletin varlığını tanıyarak kurtuluş mücadelemizden çekilmiştir. Anlaşma Devletleri arasındaki birlik de böylece çözülmüş oluyordu. Güneyde Fransızlara karşı açılan cephe de kapandığı için orada güvenlik sağlanmıştır. Şimdi bu eski cephedeki birlikler Batı'da, Yunanlılara karşı kullanılabilir.

2. Fransa Mandasında Suriye

İngiltere ve Fransa ise zaman zaman kendi aralarında rekabete girmekle birlikte, Arap coğrafyasında çıkarları doğrultusunda yaptıkları paylaşımları hayata geçirmek için

³¹ Rıfat Uçarol, Siyasi Tarih (1789 - 1999), İstanbul, 2000, s. 589.

çalışmalarına devam ettiler. Osmanlı İmparatorluğundan koparılan Suriye, Irak ve Filistin’de manda idarelerinin kurulmasına dair nihai kararlar 19–26 Nisan 1920 tarihleri arasında gerçekleşen San Remo Konferansı’nda alındı. Bu konferans, Ortadoğu’nun kaderini çizen paylaşım kararlarının uygulanması için dünya ölçeğinde ilk resmi adım olarak kabul edilebilir.

Eski Osmanlı vilayetleri, Wilson Prensipleri³² gereği açıkça sömürgeleştirilemiyordu. Bu yüzden söz konusu coğrafya manda olarak adlandırılan bir paylaşım ve yönetim sistemi tasarlanarak, sömürgeci ülkelerin istek ve çıkarları doğrultusunda parçalandı ve belirli ilkeler çerçevesinde Milletler Cemiyeti’nin gözetiminde ilgili sömürgeci ülkelere verildi³³.

Konferansta alınan kararlara göre Suriye ve Lübnan Fransız mandasına bırakılırken, Irak, Filistin ve Ürdün ise İngiliz mandasına bırakıldı. Bu gelişme Şerif Hüseyin önderliğindeki isyanı anlamsız bırakıyor, dahası bu isyanı “ihamet” hükmünde olması noktasına getiriyordu. İsyancı Araplar, Arap milliyetçileri, yüzlerce yıl mutlu ve huzurlu yaşadıkları kardeşlerine karşı, devletlerine karşı top yekûn kullanılmışlardı³⁴.

Fransa Suriye’nin Fransız mandası olarak kabul edilmesinin ardından Fransız orduları Beyrut’tan hareket ederek Şam’a doğru hızla ilerlemeye başladılar. Emir Faysal, elindeki askeri güç ile Fransız ilerleyişini ve başkent Şam’ın 25 Temmuz 1920’de Fransızların eline geçişini engelleyemedi³⁵. Faysal Avrupa’ya kaçmak zorunda kaldı ve İngilizler 1921’de onu Irak Kralı yapana kadar da Ortadoğu’ya geri dönemedi³⁶.

Fransa Suriye için İngilizler ve Arap isyancılar karşısında kısmi politik başarı gösterirken, sahada ise TBMM’nin desteklediği güçler karşısında durumları gittikçe zorlaşır. Özellikle San Remo Konferansı kararlarının yol açtığı ciddi hayal kırıklıkları, Arap milliyetçilerinde hoşnutsuzlukların artmasına neden olur, protestolar yaygınlaşır, yönü Fransızlara karşı değişen isyan hareketleri gittikçe artar ve etkili hale gelir, Fransa’nın sahadaki sıkıntısı iyice artar³⁷.

³² ABD başkanı Woodrow Wilson ABD’nin barış koşullarını 8 Ocak 1918’de açıkladı. Bunlar bilinen 14 ilkedir. Wilson ilkelerinin tam metni için bkz. Wilson, Woodrow, «America’s Terms of Peace, Message to Congress, January 8, 1918», World War Issues and Ideals, Boston, 1918, s. 287-294.

³³ Mehmet Akif Okur, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, Bilig, Kış/2009, sayı 48, s. 140.

³⁴ C. Tevfik Karasapan, a.g.e., C. 1, s. 287; Cevdet Küçük, “Lübnan Meselesi”, T. D. T. D., İstanbul, 1987, s. 39.

³⁵ Fransız ordusu ile Emir Faysal’a bağlı güçler arasındaki Meyselun Savaşı için bkz. Ömer Osman Umar, Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908 – 1938), Atatürk Araştırma Merkezi, s. 449.

³⁶ Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 78.

³⁷ Salih Tuğ, İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, 1969, s. 279.

Fransa, 1922 yılında Lübnan ve Suriye mandasını Milletler Cemiyeti'nden teslim aldı. Şam'ın işgalinden sonra Fransız Başbakanı Alexandre Millerand, Suriye'nin bundan sonra Fransa'nın elinde kalacağını “(Suriye'nin) tamamı ve sonsuza kadar” diyerek ilan etti³⁸.

İngiliz ve Fransızların ortak çalışmalarıyla Suriye, Filistin ve Lübnan mandaları 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti Konseyinde resmen tanındı³⁹. Manda yasasının yürürlüğe girme tarihi 29 Eylül 1923 olup, bu tarih sonrasında Fransızlar Suriye'ye tamamen hâkim olmuşlardır.

Manda yönetimleri bu ülkeler kendi kendilerini yönetecek bir düzeye erişip, bağımsızlığa kavuşturuncaya kadar bazı büyük devletlere verilen ve yükümlülükleri olan bir yetkiydi. Sonraki on yıl boyunca manadalar haline getirilen bu topraklardaki nüfus, keyfi ve suni şekilde bölündü. Bölgedeki mandacı güçler olan Fransa ve İngiltere, yeni sınırlar ve toplumsal hudutlar belirledi. Hatta Fransa, Suriye'de daha da ileri gidip ulusal bir hükümet yönetimi altında yarı özerk eyaletler meydana getirdi. Irak ve Suriye topraklarında son elli yıldır yaşanan sancı ve dökülen kanın altında açıkça bu uygulamalar vardır. Suni bölünmeler, etnik ve dini toplulukların suni lokalizasyonları, toplulukların kültürel olarak daha önce olmayan suni unsurların katılarak kimlik bölünmelerinin keskinleştirilmesi, belli grupların zenginleştirilmesi, toplulukların arasına kan davlarının sokulması, yönetimlerin çoğunluğa değil, azınlıklara verilmesi sömürgecilerin sıklıkla yaptığı uygulamaların önde gelen örnekleri arasındadır.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'ndaki Arap İsyanının liderlerinden biri olan Hicaz Emir'i Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal Tıpkı babası gibi İngilizlerle sıkı bir işbirliğine gitmenin gerekliliğine inanıyordu. Bu sayede İngilizlerin inayeti ile Araplar bağımsızlıklarını elde edecekler ve belki de tüm Arapları içine alan büyük ve bağımsız bir Arap Devleti kurulabilecekti. Bunun yanında İngiltere ve Fransa'nın 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki uygulamaları Arap İsyanının liderleri arasında derin bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Büyük ve bağımsız bir Arap Devleti kurulamadığı gibi, Arap coğrafyası küçük parçalara bölünmüş ve mandacılık denen Yeni bir yöntem ile hızlı sömürgeleştirilmiştir.

³⁸ Ayşe Tekdal Fildiş, “Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış” Ortadoğu Analiz, Cilt 6, Sayı 52, 2013, s. 52 - 60.

³⁹ Stephen Longrigg, **Syria and Lebanon Under French Mandate** (Londra: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1958), s. 374- 380.

Bu dönemde Emir Faysal bugünkü Suriye coğrafyasında birleşik bir Arap krallığının kurulması ve bu devletin Kralı olabilmek için büyük bir mücadele sergilemiştir. Ancak Emir Faysal'ın çabaları İngiltere ve Fransa'nın Sömürgecilik niyetleri ile çakışmıştır. Suriye coğrafyası özellikle Fransa'nın İhtiraslarının önemli bir hedefi durumunda idi ve Fransa Ortadoğu'nun bu önemli parçasını Emir Faysal ile paylaşmak niyetinde kesinlikle değildi.

Fransızlar Suriye'ye hâkim olmak için burayı kolayca yönetilebilir küçük parçalara bölmeyi bunu da Ermeni, Dürzi, Marunî gibi azınlıkları Arapların yanında ön plana çıkararak yapmak istiyorlardı. Bu bağlamda Fransa, Lübnan – Suriye coğrafyasına hâkim olduktan sonra bölgede böl ve yönet şeklinde bir politika izledi. Fransız politikaları zaman zaman İngiliz politikaları ile de çatıştı, çeşitli tavizlerle uzlaşmalar sağlanabildi.

Paris Barış Konferansı'nda İngiltere ve Fransa ile gerçekleştirdiği görüşmelerde büyük hayal kırıklığı yaşayan Emir Faysal Nisan 1919'da Şam'a dönmüş. Arap topraklarının dilim dilim parçalanması ve paylaşılması karşısında Arap milliyetçilerinin de baskısı ile "...muhakkak ki bağımsızlık verilmez alınır. Biz de onu kendi gücümüzle alacağız..." demek ve bunu bir politika haline getirmek zorunda kalmıştır.

Emir Faysal liderliğindeki Arap milliyetçilerinin Fransız işgal ordusuna karşı gerçekleştirmeye çalıştığı askeri direniş Fransız Ordusu ve Araplar arasında 24 - 25 Temmuz 1920 tarihlerinde gerçekleşen Meyselun Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğramış. Fransızlar elde ettikleri bu zafer ile Suriye'de hâkimiyetlerini perçinlemişlerdir. Bu başarısızlık üzerine Emir Faysal Suriye'den kaçmak zorunda kalmıştır.

Emir Faysal, sonraki yıllarda, Araplardan Halife'ye karşı savaşmalarını, fedakârlık yapmalarını istediğini, Avrupa devletlerinin amaçlarına hizmet etmiş olduğunu anladığını ve bu durumdan hicap duyduğunu itiraf etmiştir.

Fransa gayrimüslim azınlıkları devlet yönetiminde ve ordu içinde güçlendirerek, Müslümanlar arasındaki mezhep anlaşmazlıklarını destekledi. Fransızlar ayrıca Suriye'yi idari olarak da bölgelere ayırdılar. Önce Lübnan Suriye'den ayrıldı ve Beyrut merkez olmak üzere himaye altında bir devlet kuruldu.

Suriye topraklarında Şam ve Halep merkezli iki devlet ayrı yönetim bölgesi kuran Fransızlar ayrıca birer Nusayri ve Dürzi özerk yönetim birimi de oluşturdu. Böyle bir idari yapılanmayı gerçekleştiren Fransa daha sonra bu devletleri Suriye federasyonu olarak tek devlet haline getirdi. 1925 yılında ise bu devletin ismi Fransa mandası altında Suriye Devleti olarak belirlendi.

Suriye bölgesinde, bu süreçte İtilaf devletlerinin önemli düzenlemelerinden birisi de Filistin'in Suriye'den ayrılması olmuştur⁴⁰. Ayrılma fiilen 1920 yılında belirginleşse de, ilk işaretleri 1917'de verilir. İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, "Balfour Deklarasyonu" olarak adlandırılan mektubu Birinci Dünya Savaşı sırasında, 2 Kasım 1917'de Siyonist lider Lord Rothschild'a gönderir. Balfour mektubunda, İngiltere'nin savaş sonrası, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için tüm imkânlarını kullanacağını bildiren vaatler yapar.⁴¹ Filistin'in Suriye'den ayrılmasıyla, Filistin bölgesinde bir Yahudi devletinin kurulması doğrultusunda önemli bir adım atılır. Böylece Osmanlının uzun yüzyıllar boyu bir arada, huzur ve mutluluk içinde tuttuğu coğrafyada Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail şekillenmeleri gerçekleştirilir. Bölünmeler, kasıtlı olarak coğrafi, etnik, dinsel ve ekonomik ayrımlara göre değil, sömürgecilerin sömürgeciliklerini devam ettirme niyetine göre şekillendirilir.

Arap halklarının liderleri Birinci Dünya Savaşı'nın başından beri İngiltere ve Fransa gibi ülkelerle işbirliği halinde oldukları için gerek Mustafa Kemal Paşa gerekse Milli Mücadele'nin diğer liderleri, bu kişileri hiç bir zaman samimi ve güvenilir bulmamışlardır. Bu nedenle Arapların lideri durumundaki kişiler ile sivil halk, milliyetçi Arap kadroları ve bunların oluşturduğu direniş teşkilatlarını birbirinden ayrı tutmuşlardır.

Özellikle Suriye'nin kuzeyi Misakı Milli sınırlarına dâhil olduğu için. Bu bölgede Milli Mücadele harekâtının büyük bir kısmı boyunca tıpkı Anadolu'da yapıldığı gibi bir Kuvayı Milliye hareketi organize edilmeye çalışılmıştır. Suriye'deki Kuvayı Milliye harekâtı Halep şehrinde yönetilmiştir. Özdemir Bey'in kurduğu "Suriye - Filistin Müdafaa Heyeti Osmaniyesi Cemiyeti"nin merkezi Halep'ti. Bu cemiyet doğrudan Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emirler doğrultusunda faaliyet göstermiştir.

Arapların zaman zaman bazı kuşkular içine düşerek, Türk işbirliğine tam olarak güvenmedikleri olmuştur. Türk yetkililer ise Arapları bu işbirliğine ikna etmek için devamlı surette çaba harcamışlardır. Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin diğer liderleri bağımsızlık ve Osmanlı Devleti yanlısı Araplarla işbirliği yapmak için azami gayreti ve özeni göstermişlerdir. Yürütülen ortak mücadele sonucu kuşatılan Fransız birlikleri takviye için

⁴⁰ Fahir Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1980), Ankara, 1987, s. 198.

⁴¹ Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası Ve Filistin Mandası", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2016/3, Sayı:25, s. 69.

sadece deniz yolunu kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu durum Fransızların Türkler ve Araplar arasında iki ateş arasında kalmalarını sağlamıştır.

Bununla birlikte, özellikle Halep'te ve Kuzey Suriye'nin diğer kısımlarında yaşayan Türklerin Türkiye ile kaderlerini birleştirme çabaları aynı bölgede yaşayan bağımsızlıkçı Araplar ile bazı sürtüşmelerin çıkmasına yol açmıştır. Suriye'nin Kuzeyinde önemli bir Türk nüfusunun yaşaması bunun en önemli sebebi idi ve kaçınılmaz olarak zaman zaman Türkler ve Araplar karşı karşıya geliyordu. İngiliz ve Araplara karşı Türklerin bazı gösteriler gerçekleştirmesi buna örnek olarak verilebilir. Bu tür eylemleri çoğu zaman sınıra yakın bölgelerde bulunan Kuvayı Milliye teşkilatları organize ediyordu.

Milli mücadele başlangıcında her ne kadar Misakı Milli ile Türk milleti tarafından kabul edilebilecek sınırlar belirlenmiş ve ilan edilmiş ise de asıl amaç olabildiğince toprak kazanmak değildi. Mustafa Kemal Paşa'nın da pek çok kez belirttiği gibi, dönemin siyasi ve uluslararası gerçekleri çerçevesinde kabul edilebilir bir coğrafyanın Türk vatanı olarak sahiplenilmesi, bunun tüm dünyaya kabul ettirilmesi ve bu coğrafyada kapitülasyon benzeri uygulamalardan kurtarılmış, kayıtsız şartsız millet egemenliği ve tam bağımsızlık ilkeleri temelinde bir Türk devletinin kurulmasıydı.

20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye Fransa'yı Anadolu'da işgal altında bulunan toprakların büyük kısmının boşaltılması konusunda ikna etmiş, karşısındaki İtilaf Devletleri bloğunu bölmüş ve güçlü bir Avrupa devleti olan Fransa'nın desteğini elde etmiştir.

Özellikle sınırlar açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi için Ankara Anlaşması tatmin edici bulunmamış ama genel olarak Meclis üyelerinin çoğunluğu için o zaman ki şartlar çerçevesinde elde edilebileceklerin en iyisi olarak değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir.

Ankara Anlaşması'nın hayata geçirilmesi Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Milli Mücadelenin lider kadrosunun askeri ve siyasi açıdan yüksek taktik ve stratejik yeteneklerinin somut bir eseri kabul edilmelidir. Milli mücadele sırasında Fransa'nın Suriye üzerindeki iktidarlarının Arap milliyetçiliğinin hedefleri ile olan çakışması, Kuzey Suriye'de kurgulanan Arap ve Türklerin ortak askeri direnişi, adeta bir kaldıraç olarak kullanılmış; Fransa'nın Anadolu'da ele geçirmek istediği coğrafyadan vazgeçmesini ve burayı Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetimine bırakmasını sağlamıştır.

Kaynakça

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**.

Akyol, Taha, “Savaşta Diplomasi”, **Hürriyet**, 17.11.2017.

Armaoğlu, Fahir, **20 Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1980)**, Ankara, 1987.

Bige, Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri, Arşiv Belgeleri Açısından (1919 – 1922)**, TTK Yay. Ankara 1994.

Budak, Mustafa, “Ankara İtilafnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIII / Temmuz 1997 / Sayı: 38.

Fildiş, Ayşe Tekdal, “Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış” **Ortadoğu Analiz**, Cilt 6, Sayı 52, 2013.

Kara, Bülent, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, **Akademik Bakış**, Cilt 3, Sayı 5, Kış 2009.

Karasapan, C. Tefik, **Filistin ve Şark-ül-Ürdün**, Cilt 1, İstanbul, 1942.

Kasalak, Kadir, “İngilizlerin Filistin Politikası Ve Filistin Mandası”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2016/3, Sayı:25.

Küçük, Cevdet, “Lübnan Meselesi”, **T. D. T. D.**, İstanbul, 1987.

Longrigg, Stephen, **Syria and Lebanon Under French Mandate** (Londra: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1958).

Okur, Mehmet Akif, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, **Bilig**, Kış/ 2009, Sayı 48.

Öztoprak, İzzet, “II. İnönü Savaşı Sonrasında İç Siyasi Durum ve Ankara’da Hükümet Değişikliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, S.42, Kasım 1998.

Toros, Taha, **Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova**, Ankara 2001.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 91, Celse 2, 12 Teşrinievvel 1337.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 92, Celse 2, 13 Teşrinievvel 1337.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 93, Celse 2, 15 Teşrinievvel 1337.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat 94, Celse 1, 16. 10. 1337.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat: 94, Celse 2, 16. 10. 1337.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İtikat: 96, Celse 3, 16. 10. 1337.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998.

Tuğ, Salih, **İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri**, 1969.

Saray, Mehmet, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920 – 1945)**, Cilt I, 2000.

Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara 1974.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789 - 1999)**, İstanbul, 2000.

Umar, Ömer Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908 – 1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

Wilson, Woodrow, «America's Terms of Peace, Message to Congress, January 8, 1918», **World War Issues and Ideals**, Boston, 1918.